

شناخت فتنه های آخرالزمان و روش های برون رفت از آن در نهج البلاغه

زهرا خنجری^۱

چکیده

فتنه به عنوان یکی از آفات اجتماعی، همواره زندگی انسان ها را تهدید کرده و هر فردی ممکن است در طول حیات خویش با آن مواجه شود. با نزدیک شدن دوران ظهور، شدت و گستره فتنه ها افزایش یافته و بسیاری از انسان ها راه خود را از مسیر حق جدا ساخته و در طریق ضلالت قرار می گیرند؛ به گونه ای که کمتر کسی را می توان یافت که از گزند فتنه ها در امان باشد. حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه با پیش بینی فتنه های آخرالزمان، راهکارهایی نجات بخش برای برون رفت از آن ارائه فرموده اند. آگاهی و تمسک به این رهنمودها می تواند مایه رهایی مؤمنان از لغزش در دوران فتنه های ظهور باشد. این تحقیق به روش توصیفی - کتابخانه ای و با رویکرد بنیادی - کاربردی انجام گرفته است. با توجه به اینکه فتنه ها یکی از بزرگ ترین چالش های اعتقادی و اجتماعی در دوران معاصر به شمار می روند، شناخت ریشه ها و روش های مقابله با آن ضرورتی اجتناب ناپذیر است تا جامعه اسلامی بتواند در مسیر حق پایدار بماند. یافته های پژوهش نشان می دهد که ریشه های اصلی فتنه شامل هوای نفس، حاکمان ستمگر، جهل و پشت کردن به حق است. راهکارهای مقابله با فتنه نیز عبارتند از: رجوع به دین و قرآن، تقویت تقوا، بصیرت افزایی، زمانه شناسی و پرهیز از تقویت و مسلح کردن دشمن. این اصول می توانند همچون سپری مؤمنان را در برابر فتنه های آخرالزمان محفوظ بدارند.

کلید واژه: نهج البلاغه، فتنه های آخرالزمان، راه برون رفت.

^۱. طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه الزهرا سلام الله علیها شهرستان صحنه

مقدمه

از صدر اسلام تا امروز، امت اسلامی همواره با آزمون‌های دشوار مواجه بوده است. در طول تاریخ، همواره جبهه‌ای از حق در برابر جبهه‌ای از باطل قرار گرفته و باطل تلاش کرده است با ایجاد فتنه، نیروهای حق را دچار ریزش و تزلزل کند. فتنه از خطرناک‌ترین شیوه‌های مبارزه با اسلام و معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) به‌شمار می‌رود، زیرا بر خلاف جنگ‌های نظامی، با ابزار نرم، قلم و رسانه افکار مسلمانان را دچار انحراف می‌سازد. در چنین شرایطی، بسیاری از افراد در تشخیص حق از باطل دچار لغزش شده و جای دوست و دشمن را اشتباه می‌گیرند. بنابراین شناخت فتنه، ضرورتی بنیادین برای هر مؤمن به‌شمار می‌رود.

اهمیت این شناخت در آیات قرآن نیز مورد توجه قرار گرفته است. خداوند متعال در سوره انفال آیه ۲۵ می‌فرماید: «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» بترسید از فتنه‌ای که تنها دامن ستمکاران شما را نمی‌گیرد، بلکه همگان را در بر خواهد گرفت. این آیه نشان می‌دهد که فتنه خطری همگانی است و غفلت از آن می‌تواند کل جامعه اسلامی را دچار آسیب کند. از همین رو امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه بارها به فتنه‌ها هشدار داده و راه‌های برون‌رفت از آن را بیان فرموده‌اند. با توجه به اهمیت موضوع، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که: فتنه‌های آخرالزمان از منظر نهج‌البلاغه چه ویژگی‌هایی دارند و مهم‌ترین راهکارهای برون‌رفت از آن‌ها کدام‌اند؟

بررسی‌های پیشین هر یک به بخشی از موضوع فتنه پرداخته‌اند و تلاش کرده‌اند ابعاد مختلف آن را در نهج‌البلاغه واکاوی کنند. از جمله، مقاله «غفلت اجتماعی و بیداری اسلامی از منظر نهج‌البلاغه» نوشته عباس شاه (۱۳۹۹) به بررسی نقش غفلت اجتماعی در ایجاد فتنه‌ها و راهکارهای بیداری از دیدگاه نهج‌البلاغه پرداخته است. همچنین، مقاله «فتنه‌شناسی از منظر امام علی (علیه‌السلام) (مفهوم و مصداق)» اثر محمود آبادی (۱۳۹۷) به مصادیق و تحلیل‌های فتنه در دوره‌های مختلف تاریخی پرداخته و زمینه‌های مقابله با آن را بررسی کرده است.

در حوزه کتاب‌ها نیز آثار متعددی در این زمینه وجود دارد. کتاب «فتنه» نوشته جواد محدثی (۱۳۹۱) با رویکرد تحلیلی، تاریخچه و عوامل فتنه‌ها را در جامعه اسلامی بررسی کرده است. کتاب «نظریه فتنه» اثر روح‌الله حسینیان (۱۳۸۹) نیز به ارائه نظریه‌ای منسجم درباره فتنه‌های اجتماعی و سیاسی پرداخته و ابعاد مختلف آن را در پرتو آموزه‌های دینی توضیح داده است. با این حال، پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تبیینی و استفاده از روش کتابخانه‌ای - اسنادی، تلاش می‌کند فتنه‌های آخرالزمان و راهکارهای برون‌رفت از آن‌ها را در نهج‌البلاغه تحلیل کند و نور سخنان امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) را به عنوان راهنمای جامعه اسلامی در مقابله با فتنه‌ها و آمادگی برای ظهور حضرت مهدی (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) نشان دهد.

۱- مفهوم شناسی

به نتیجه رسیدن فرایند هر پژوهشی بستگی به تبیین و تعریف دقیق مفاهیم کلیدی آن دارد، زیرا تا تعریف واژه‌ای به درستی تبیین نگردد و فهم مشترکی حاصل نشود، نمی‌توان در چارچوب علمی از ابعاد آن سخن گفت، زیرا بسیاری از مفاهیم، موضوعاتی برای احکام و قواعد قرار می‌گیرند. بنابراین در ابتدا واژگان اصلی تحقیق بررسی می‌شود.

۱.۱. مفهوم فتنه

فتنه در لغت به معنای خالص سازی طلا به وسیله ی گداختن آن در آتش آمده است. فتنه در متون دینی به معنای عذاب، شکنجه، مصیبت، آزمایش، شرک، کفر، راه بستن، شدت گرفتاری و برخی به معنای محبت هم گفته اند.^۱ در روایتی از قول امام علی (علیه السلام) فتنه به شورش های ظالمانه ی ناکثین، مارقین، قاسطین اطلاق شده است. آن حضرت در توصیف فتنه چنین می‌فرماید:

^۱ قمی، عباس، سفینه البحار، ج ۲، نجف، دارالاسود، ۱۴۱۴. ج ۲، واژه فتن. انصاری، ابن منظور، لسان العرب، دارصادر، بیروت، ۱۴۱۴. ماده ی فتن.

^۲ حسینیان، روح‌الله، نظریه فتنه، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۸۲.

«فتن کقطع لیل المظلم، لا تقوم لها قائمه ولا ترد لها رايته تاتيكم مزمومته مرحوله يحفزها فائدها ويجهدا راکبها، اهلها قوم شديد کلبهم قليل سلبهم، يجاهدكم في سبيل الله قوم اذله عند المتکبرين في الارض يجهولون وفي السماء معروفون.»

فتنه هايي چون تاریکی شب که نیرویی نمی تواند برابر آن بایستد و کسی نتواند پرچم های آن را پایین کشد به سوی شما می آید چونان شتری که مهار شده و جهاز بر پشت آن نهاده و ساربان آن را کشانده و به سرعت می راند. فتنه جویان کسانی هستند که ضربات آنها شدید و غارتگری آنان اندک است. و مردمی با آنان جهاد می کنند که در چشم متکبران خوار و در روی زمین گمنام و در آسمان معروفند.

وقتی فتنه ها روی می آورند حق و باطل درهم می آمیزد و هنگامی که پشت کند و تمام شود، شناخته می شوند. فتنه ها همچون باد ها در گردشند گاهی به شهری رسند و آنجا را مورد تاختن و تاز قرار می دهند و زمانی به شهری دیگر هجوم برند.^۲ آن حضرت در جاهای دیگر از فتنه به شبهه یاد کرده اند و چنین میفرماید: «ای مردم از شبهه ها دوری کنید، زیرا شبهه به قصد فتنه و گمراه کردن ساخته شده است.»^۳

حضرت علی (علیه السلام) در تعریف فتنه می فرماید: در این میان شعار و کلمه حقی گفته میشود، ولی نیت و هدف باطلی پشت آن نهفته است.^۴ آنچه در این میان کمک کننده است بصیرت دینی است. مومن به وسیله بصیرت و روشننگری وظیفه ی دینی خود را می شناسد و با شناخت آن در دام فتنه و فتنه گر نمی افتد. آن حضرت در پاسخ به اینکه چرا فتنه را شبهه میگویند چنین

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۰۲.

۲. همان، خطبه ۹۲.

۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۹، دار الحدیث، ویرایش سوم، ۱۳۷۷، ح ۹۱۰۲.

۴. نهج البلاغه، حکمت ۱۹۸.

۵. محدثی، جواد، فتنه، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ ششم، ۱۳۹۱، ص ۱۰.

میفرماید: شبهه را از این رو شبهه میگویند که شبهه به حق است و اولیای الهی با فروغ یقین شبهه را میشناسند ولی دشمنان کوردل در کام آن گرفتار میشوند.^۱

۲- جایگاه

یکی از ثمرات فتنه های اجتماعی جدا شدن مرز مومنان راستین با مومنان زبانی و گفتاری است وقتی فتنه ای رخ نداده همه گمان می کنند همه افراد یکرنگ و یک دست هستند ولی به هنگام آزمایش شدن صفها از هم جدا می شود. با وجود همین فتنه هاست که اشخاصی بعضا راهشان را از مردم جدا کردند و اب رادر اسباب دشمن ریختند و به کسانی تبدیل شدند که دشمن به آنها امیدوار شد و به دفاع از آنها پرداخت. پس در آخر الزمان نباید خیلی نگران فتنه هابود. پیامبر (صلی علی علیه واله وسلم) فرمودند: «در آخر الزمان فتنه هارا ناخوش نداشته باشید چرا که ان فتنه هاما نفاقان رانا بود می سازند. و با وجود همین فتنه هاست که باعث هلاکت ستمگران و پاکی زمین از فاسقان است. منتظر میدانند در این حرکت به سوی ظهور با موانع و سختی ها و هزینه های زیادی روبه رومی شود و با این کار ارزش کارش دوچندان می شود.»

اگر میزان حساسیت مردم را قبل و بعد از وقوع فتنه ها مقایسه کنیم، تفاوت بارزی در میزان تحلیل ها و دوری های آن ها میبینیم. آن ها بعد از وقوع فتنه در تحلیل های سیاسی خود و حتی شناخت حق از باطل رشد می کنند و خیلی دقیق تر و عمیق تر به مسائل نگاه می کنند و آزمون های بزرگ اجتماعی و فتنه هایی که در یک کشور پدید می آید باعث می شود که آن کشور در سلیلی از حوادث قرار بگیرد و با وحدت و همگرایی از آنها عبور کرده و از آزمون های دشوار با موفقیت عبور کند و استعداد های نهفته ی خود را بروز دهد و نتیجه آن شکل گیری جامعه و حکومتی شجاع و مقتدر

۱. نهج البلاغه، خطبه ۳۸.

۲. مطهری، مرتضی، آشنایی با قران، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۹۶، ج ۳، ص ۵۱-۴۹.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۱، ترجمه حسین استادولی، تهران، اهل بیت، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۳۳.

۴. الکوران، علی، عصر ظهور (مهدی حقی)، تهران، الهدی، ۱۳۸۳، ص ۳۸.

نجات می‌رساند. اصلاً فتنه اتفاق می‌افتد تا مومن از منافق، راستگو از دروغگو و پاک از خبیث جدا شود. پس با وجود این کشتی‌های نجات ترس و نگرانی برای مومن وجود ندارد بلکه باید به استقبال ازان هم برود. بدون این فتنه هاوسختی‌ها چهره منافق وافرادی اعتقاد روشن نمی‌شود. دوران غیبت میدان وسیعی است که میزان محبت مابه صاحب امر و نیز تعهد و تقید مابه آن حضرت معلوم می‌شود.^۱

و- صبر و استقامت

هر چه قدر به زمان ظهور نزدیک می‌شویم فشارها و سختی‌ها نیز بیشتر می‌شود و بر منتظران واجب است که باتکیه بر ایمان و بصیرت و توسل بران حضرت فشارها را تحمل کرده و صبر و ایستادگی کنند. چرا که در این سختی‌ها خیرات کثیری بر امت است و وظیفه آنها صبر کردن در مقابل آنهاست. از جمله این سختی‌ها که نیاز به صبر فراوان دارند فشارهای مالی خطرگشته شدن به دست دشمنان مسخره شدن مومنان و آزار آنها توسط منافقان فساد شیوع بی بندوباری انحراف و شیوع بیماری‌های ناشناخته است.^۲ در صبر امام علی (علیه السلام) بر فتنه‌ها همان بس که به خطبه‌های ایشان در رابطه با ماجرای سقیفه رجوع شود.

۴- چگونگی رفتار با فتنه جویان

حضرت علی (علیه السلام) در نهج البلاغه فرمودند:

« در زمان فتنه و تباهکاری مانند ابن بنون باش یعنی بچه شترنر که دو سالش تمام شده و مادرش بچه‌ای را که پس از آن زائیده شیرمی‌دهد که نه پشت دارد تا بران سوار شود و نه پستانی که ازان شیردوشند. هنگام فتنه و تباهکاری طوری رفتار کن که فتنه جویان در جان و مال تو طمع نکنند و ولی این وقتی است که جنگ و زد و خورد بین دو رئیس گمراه و گمراه کننده باشد. مانند فتنه عبدالملک

^۱. موسسه قدر ولایت، علی و فتنه‌ها، قم، موسسه قدر ولایت، چاپ نهم، ۱۳۹۰، ص ۴۶.

^۲. شجاعی، آشتی با امام زمان، ص ۲۹۱.

وابن زهیر و حجاج بن اشعث. اما هنگامی که یکی از آنها برحق و دیگری بر باطل بود فتنه نیست مانند جنگ جمل و صفین که واجب است همراهی صاحب حق و بذل جان و مال در راه او.^۱

درفتنه های آخر الزمان نیز بیرق فتنه و فساد بیرق گمراهی است که بر قطب و میان ضلالت برپا شده و باشعبه ها و شاخه هایش پراکنده گردیده و همه جارافرامی گیرد شمارابه پیمانه خود وزن می کند و با دست خود شما رامی کوبد و ذلیل میگرداند. پرچم داران بیرق از اسلام خارج و بر راه گمراهی ایستاده است پس دران روز از شما مسلمانان کسی باقی نمی ماند مگر ته مانده ای مانند دیگ. همه در تاریکی چهل و نادانی حیران و سرگردان می مانند و ارزوهای بی جا آنها را فریب می دهد. در این زمان برای هر کسی سرنوشتی است. پس در این زمان باید پند و اندرز از عالم ربانی خود بشنوید دل های خویش را برای قبول حاضر کنید و چون شما را صد از داز خواب غفلت بیدار شوید و باید پیشرو به پیروان خود راست گوید و در پند و اندرز خیانت نکند و پراکندگی خویش را جمع اوری نماید و افکار بیهوده به ذهن راه ندهد و آنچه را می شنود به دیگران بدون کم و کاست برساند و عالم ربانی همه چیز را آشکار می کند.^۲

انسان هنگام مواجهه با اثار فتنه گران باید خود را آماده کند و نگذارد آنان به مقاصد خود برسند. آن حضرت تاکید می کند که در شناخت فتنه گران افراد را ملاک قرار ندهید بلکه حقیقت را ملاک سنجش عملکرد افراد قرار دهید و در باره یدآوری بین آنان باید حق و باطل شناخته شود. بعد آن را مقیاسی برای سنجش قرارداد. اما به هر حال اگر فتنه ای به انسان روی آورد باید از آن جدا شود «وَلَا تَقْتَحِمُوا مَا سَتَقْبَلُكُمْ مِنْ فُورِ الْفِتْنَةِ وَامْطُوا عَنْ سَنَنِهَا وَخَلُّوا قَصْدَ السَّبِيلِ لَهَا»^۳

۱. فیض الاسلام، شرح نهج البلاغه، حکمت ۱، ص ۱۰۸۸.

۲. همان، خطبه ۱۰۸، ص ۳۲۶.

۳. حسین شریفی، موج فتنه، ص ۵۸.

۴. تمیمی آمدی، غرر الحکم، ص ۵۲۶.

نتیجه گیری

فتنه ها به خاطر شباهتی که با جبهه حق دارند، بسیار گمراه کننده اند. به طوری که دل‌های سابقاً مومن، دو دل و سست و مردان سالم گمراه می شوند. از اینرو شناخت فتنه و فتنه گر برای جلوگیری از گمراه ساختن مردم و تباه کردن عقایدشان و اختلافات دینی و مذهبی در بین آنها امری ضروری است. فتنه گران با ایجاد شبهه و بهانه تراشی و ایجاد شعارهای به ظاهر زیبابابی بصیرتی و کم بصیرتی به فتنه انگیزی میپردازند و لذا شناخت این اوصاف آنها برای پیشگیری از فتنه ضروری است.

از سویی اگر کسی بخاطر هوای نفسانی، پشت سر انداختن حق، کم تقوایی... راه خود را از مردم جدا و به ولایت پشت کند و فریب دشمنان نظام و اسلام را بخورد، اسیر تاریکی های فتنه خواهد شد.

اما آنچه مسلم است این است که درست است در آخر الزمان فتنه های گوناگون رخ میدهد ولی، از امیدها و روشنایی های دوران آخر الزمان نباید غافل شد. چراکه بهترین یاران حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) در آخر الزمان پرورش می یابند. سختی هایی که آنان می کشند بسیار زیاد است و آنها با آنکه امام خود را نمی بینند دین خود را حفظ کرده و در مقابل فتنه و عوامل آن ایستادگی می کنند. در این میان نهج البلاغه به عنوان میراثی فرهنگی و شاهکاری ارزشمند، نقش بسزایی در شناخت فتنه ها ایفا میکند و با تعریفی درست از فتنه، ریشه های آن، ویژگی های آن و اوصاف فتنه گران، در پی شناساندن راه حق و حقیقت است. همچنین برای بیرون رفتن از دام فتنه جو راههایی مثل رجوع به قرآن، بی اعتنایی به هوای نفس، بصیرت و دین آگاهی، زمانه شناس بودن، دشمن شناس بودن، تقوا... را به عنوان چراغ راه هدایت به همه نشان می دهد تا هم از فتنه عبرت بگیرند و هم از عواقب فتنه جو. تا بدین صورت افتخار سربازی آن حضرت نصیبشان شود.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن، ترجمه: مهدی محمودیان. ۱۳۸۶.

*نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیر المومنین.

الف-کتابها

- (۱) الکورانی، علی، عصر ظهور (مهدی حقی)، تهران، الهدی، ۱۳۸۳.
- (۲) ابی الحديد، معتزلی، منتخب شرح نهج البلاغه، ترجمه رضا افتخارزاده، ج ۱۸، تهران، رسالت قلم، ۱۳۸۹.
- (۳) ابن طاووس، الملاحم الفتن، ترجمه محمد جواد نجفی، نجف، دارالاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۸۱.
- (۴) انصاری، ابن منظور، لسان العرب، دارصادر، بیروت، ۱۴۱۴.
- (۵) پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، محمد محسن غروی، قم، ۱۳۸۷.
- (۶) تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، شرح غرر الحکم، ج ۶، دانشگاه تهران، چاپ ۵، بی تا.
- (۷) حسینیان، روح الله، نظریه فتنه، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹.
- (۸) حسین شریفی، احمد، موج فتنه، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۸.
- (۹) خامنه ای، علی، علی گوهری که می ماند، بی جا، بی تا.
- (۱۰) دلشاد تهرانی، مصطفی، تفسیر موضوعی، قم، نشر معارف، ۱۳۸۳.
- (۱۱) -----، حکومت حکمت (حکومت در نهج البلاغه)، تهران، خانه اندیشه جوان، ۱۳۷۷.
- (۱۲) راشدی، لطیف، جهاد بانفس (از کتاب وسائل الشیعه حر عاملی)، قم، نشر خزان، ۱۳۸۹.
- (۱۳) شجاعی، محمد، آشتی با امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، تهران، محیی، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
- (۱۴) فیض الاسلام، شرح فیض الاسلام، تهران، قلهک، ۱۳۹۲.

- (۱۵) قمی، عباس، **سفینه البحار**، ج ۲، نجف، دارالاسود، ۱۴۱۴.
- (۱۶) کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، ج ۱، ترجمه حسین استادولی، تهران، اهل بیت، ۱۳۶۷.
- (۱۷) محدثی، جواد، **فتنه**، مشهد، آستان قدس رضوی، چاپ ششم، ۱۳۹۱.
- (۱۸) مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، ج ۵۲ و ۵۳، بیروت، موسسه وفا، ۱۴۰۳.
- (۱۹) موسسه قدر ولایت، **علی و فتنه ها**، قم، موسسه قدر ولایت، چاپ نهم، ۱۳۹۰.
- (۲۰) مطهری، مرتضی، **آشنایی باقران**، ج ۳ تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۹۶.
- (۲۱) محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، ج ۹، دارالحديث، ویرایش سوم، ۱۳۷۷.
- (۲۲) مروری بر بیانات رهبر، **نقشه نقش بر آب**، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱.

ب- مقالات

- (۲۳) عباس شاه، ظفر، «**غفلت اجتماعی و بیداری اسلامی از منظر نهج البلاغه**»، مجله سیاسی-فرهنگی نور نامه، ش ۱۰، ۱۳۹۹.
- (۲۴) محمود آبادی، حسین، «**فتنه شناسی از منظر امام علی (علیه السلام) (مفهوم و مصداق)**»، مجله سیاسی نوید، ش ۹، ۱۳۹۷.